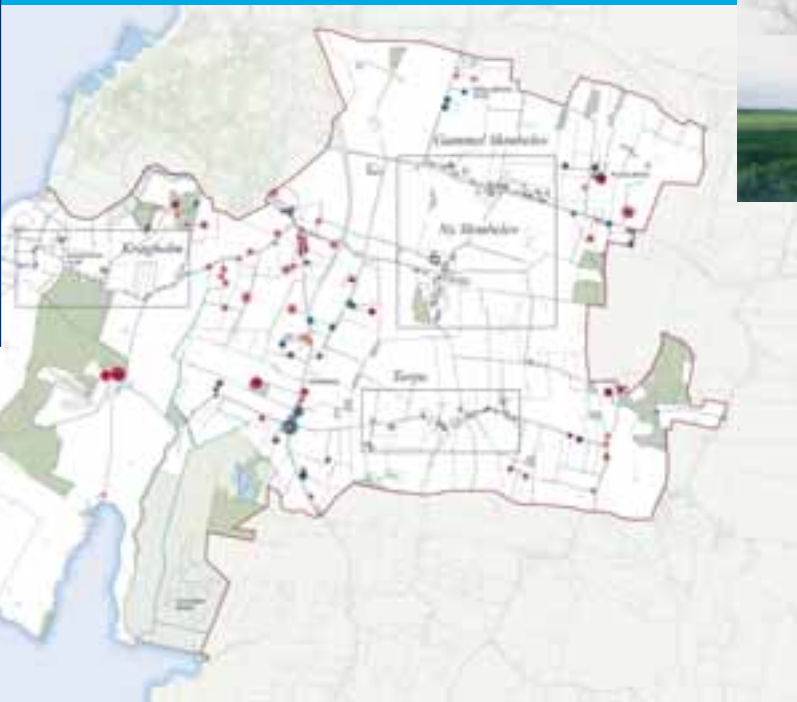

*Kulturmiljøet i
kommunernes planlægning
– til inspiration*

***Kulturmiljøet i
kommunernes planlægning
-til inspiration***

INDHOLD

Forord	3
Hvad er et kulturmiljø?	4
Kulturmiljøet er lokalpolitik	6
Kulturmiljøet er også nutiden	7
Har landbruget en rolle?	8
Kortlægning af kulturmiljøer	9
Eksempler på kulturmiljøer	10
Kulturmiljøet i Fyns Amt	14
Inspiration i det daglige arbejde, Tranekær Kommune	15
Temaregistrering i Århus Amt	16
En aktiv landdistriktspolitik, Nørhald Kommune	17
Begejstringsstrategi i Viborg Amt	18
Formidling og samarbejde, Skive Kommune	19
Kommuneplanen som værktøj	20
Kulturmiljøer i planstrategien	22
At bo og leve midt i et kulturmiljø	24
Lejerne og kulturmiljøet	25
Kulturmiljøet og lovgivningen	26
Litteratur	31

FORORD

Hvad er kulturmiljø. Hvordan lægger man mærke til det og kortlægger det. Hvordan udvikler- og beskytter man det der er bevaringsværdigt. Hvordan indgår kulturmiljøer på en god måde i region-, kommune- og lokalplanlægningen og i den kommunale praksis – hvordan bruger man det?

Mange kommuner ser kulturmiljøet som et spændende opgavefelt. De finder det naturligt og nyttigt at inddrage de historiske spor og den historiske baggrund, når der udarbejdes planstrategi, kommuneplan og lokalplaner.

I andre kommuner har kulturmiljøet ikke fået meget opmærksomhed. Det er synd. For kulturmiljøet kan være et stærkt potentiale for et lokalområdes udvikling. De kulturmiljøværdier, der bør værnes om, kan ses i både bystruktur, gadeforløb, bebyggelsesmønstre, enkeltbygninger og i landskabstræk. Et bevidst kultursyn kan både inspirere planlægning og enkeltafgørelser.

Kulturmiljøet er et vigtigt redskab til aktivt at understøtte nye udviklinger i landdistrikter. Der er god grund til at se kommunens landzoneadministration i en planstrategisk sammenhæng og god grund til at lade kulturmiljøspor og bevaringsværdige bebyggelses- og bygningstræk spille ind på den enkelte byggesag og den måde, udstykninger formes på. Det skaber karakter.

Dette hæfte rummer en række samtaler- og synspunkter med mennesker, der bevidst har anvendt kulturmiljøet. Der er eksempler fra den kommunale praksis, en oversigt over relevante love samt betragtninger om strategi og planlægning. Kulturmiljøet i kommune- og lokalplanlægning, er ikke alene noget der vedrører den tekniske forvaltning, plan og miljøforvaltningen. Det er også en række nye perspektiver for arkiver- og museer bl.a. gennem en mere aktiv formidling om kulturmiljøer.

Det er Landsplanafdelingens håb, at hæftet vil inspirere mange kommuner til at sætte yderligere fokus på kulturmiljøet i planlægningen, og at vi vil få mange flere planer at se, der viser, hvordan kulturmiljøets elementer bruges kreativt som byggesten i den lokale udvikling.

Niels Østergård
Landsplanchef
September 2003

HVAD ER ET KULTURMILJØ?

Hvad et kulturmiljø egentligt er, er vel ikke helt klart defineret. I dette hefte opfattes det som „et geografisk afgrænset område som ved sin fremtræden afspejler væsentlige træk af samfundsudviklingen“.

Et kulturmiljø omfatter ikke kun de enkeltstående og traditionelt anerkendte kulturelementer som en gravhøj, en vandmølle eller en herregård. Kulturmiljøet udgøres af den helhed som fx en vandmølle indgår i med landsbyen, og det stedlige naturgrundlag.

Alle steder i Danmark, i by og på land, fortæller bygninger, anlæg og fysiske spor om vores foretagsomhed. Ingen steder har været overladt alene til sig selv og naturens kræfter. Alle steder er mærket af vores virksomhed. Ud fra et sådant helhedssyn udgør Danmark i princippet ét stort kulturmiljø.

En sådan landsdækkende afgrænsning er imidlertid uden mening. Den er umulig at håndtere, og vi hverken kan eller skal bevare alt. Det afgørende og meningsfulde bliver at udpege de interessante miljøer – eller rettere sagt de miljøer som vi finder er interessante. Altså de kulturmiljøer som vi spejler os i for at forstå os selv, eller de kulturmiljøer og den historie som vi bruger til at danne os forestillinger om hvordan fremtiden kunne komme til at se ud. Det er afgørende at afgrænsningen og udpegningen af et kulturmiljø rummer en fortælling der har værdi for mange mennesker i nutiden.

På den baggrund kan det godt være, at de udpegede kulturmiljøer viser sig at være nogle helt andre end dem, som vi traditionelt har opfattet som interessante og bevaringsværdige. Nogle steder vil det være „badeanstalten med dens aflukker og omklædningsrum, sandstrand, havbugt, udspringsbroer og iskiosk“, andre steder vil det være „cementfabrikken og kalkgraven med arbejds-skure og kraner“, og atter andre steder vil det være „kirken med kirkegård og præstebolig, skole og fattighus“, eller et gade- og stiforløb, eller landskabstræk som fortæller noget afgørende om det liv der er levet på stedet.

Et kulturmiljø er synligt

Det er imidlertid helt afgørende at et kulturmiljø er synligt. Der skal være noget fysisk at se på. Nogle kulturmiljøer er defineret som et geografisk punkt i landska-

bet, som en vindmølle. Andre har en lineær udstrækning, som et jernbaneanlæg, og andre igen kan kun forstås på baggrund af den tidsmæssige udstrækning, fx en bydel eller en hel by for den sags skyld. Nogle kulturmiljøer har national betydning, som Tivoli i København eller kvarteret omkring H. C. Andersens hus i Odense. Andre har regional betydning, som brunkulslejerne ved Søby, og atter andre igen har alene lokal betydning som Lejbølle Mejeri på Nordlangeland.

De kulturmiljøer vi finder væsentlige i dag, er ikke nødvendigvis de samme som dem vi vil finde væsentlige om 30 år. Fx har miljøet omkring Dybbøl-skanserne måske en anden betydning i dag, hvor Danmark er medlem af Den europæiske Union, end det havde i årene lige efter 2. Verdenskrig?

Kulturmiljøerne er altså ikke evige og permanente, men skifter fra tid til anden og fra generation til generation. Det afgørende kriterium for miljøets værdi er ikke alene alder og fysisk tilstand, men den fortællekraft som miljøet er i besiddelse af.

Kulturmiljøets elementer

Hvilke elementer indgår der i et kulturmiljø? Hvad skal man orientere sig efter for at kunne beskrive et kulturmiljø nogenlunde fyldestgørende?

Med den ovenfor nævnte definition af et kulturmiljø som „et geografisk afgrænset område som ved sin fremtræden afspejler væsentlige træk af samfundsudviklingen“, så kan vi pege på i hvert fald tre forhold som væsentlige beskrivelsespunkter. Nemlig *stedet eller naturgrundlaget* svarende til „et geografisk afgrænset område“ - *det fysiske anlæg, de fysiske rester eller spor* svarende til „ved sin fremtræden“ og *kulturbistorien* svarende til „afspejler væsentlige træk af samfundsudviklingen“.

DSB-kolonnebus i Hjern. Ydmyge bebyggelser som landarbejderbuse, kolonnebuse og fiskerhytter bringes i disse år mere og mere i fokus som relevante kulturmiljøer. Foto Kaj Rasmussen

Hagenskov Gods. Hovedgårdene udgør med deres smukke arkitektur og store landskabsrum et traditionelt anerkendt kulturmiljø. Foto Britta Schall Holberg

KULTURMILJØET ER LOKALPOLITIK

Samtale med tidligere borgmester i Skive Kommune, Knud Olsen

Uden dialog går det ikke

Man kan ikke lovgive for smukt byggeri eller for vedligeholdelsen af et bevaringsværdigt kulturmiljø. Uden dialog mellem de berørte parter går det ikke. Den offentlige interesse skal være tilstede, og borgernes engagement skal være levende. Borgerne skal altid inddrages aktivt i processen.

På et tidspunkt blev det overvejet at nedrive det gamle jernstøberi i Nykøbing på Mors. Det afstedkom en underskriftindsamling blandt byens borgere for at bevare hovedbygningerne som et monument over en meget væsentlig periode i byens historie. I dag er de bevaret og indrettet til bl.a. bibliotek og medborgerhus.

En sådan form for bevaring og genanvendelse af et kulturmiljø er efter min mening den helt rigtige. Man har opnået både at bevare væsentlige spor af den oprindelige virksomhed og samtidig tilføre byen nogle gode og velplacerede nutidige funktioner.

Alt har sin tid

Lige gyldig hvor vidunderlige og smukke tingene er, så vil de ikke eksistere evigt. Derfor gælder det om at gentænke de bevaringsværdige miljøer ind i en nutidig sammenhæng. At give dem ny mening så at sige. Men på en sådan måde at de stadig kan minde os om hvordan det var engang.

Skal man bygge nyt, bør det ske med respekt for de historiske omgivelser. Som eksempel kan nævnes ferieboligerne i Kolding bymidte eller ferieboligerne i Ribe. Her har man begge steder bygget splinternye boliger, tro mod deres egen tid, men også mod den historiske sammenhæng som de er en del af.

Selv fredede huse bliver ikke bevaret hvis ejerne ikke er motiveret til at vedligeholde dem. Derfor er det så vigtigt at skabe forståelse for de værdier vi får overdraget. Vi skal turde tage debatten med almindelige mennesker uden at optræde elitært eller bedrevidende.

Kommuneplanen og kulturmiljøet

Kommuneplanen kan være et udmærket debatinstrument. Men det kræver at den kommer bredere ud, og at politikerne føler sig bundet af deres egne vedtagelser.

Befolkningens engagement er voksende i alle grene af kulturpolitikken. Jeg er ikke bekymret for fremtiden – heller ikke for kulturmiljøernes.

Knud Olsen er foruden tidligere borgmester, tidligere formand for Det særlige Bygningsyn og tidligere formand for Nationalkomiteen for Bygningskulturens Dag, Bestyrelsesmedlem gennem 10 år i Landsforeningen for Bygnings- og Landskabskultur medlem af bestyrelsen for SBS-Byfornyelse samt medlem af Viborg Amts Kulturmiljøråd.

Diskussionerne om kommuneplanen bør også tages på steder hvor folk kommer. Man skal så at sige møde folk hvor de i forvejen færdes, fx i biografen eller på stationen.

Kommuneplandiskussionen kan bruges til at udpege og prioritere de bevaringsværdige kulturmiljøer. Men planen er ikke det papir værd den er skrevet på, hvis ikke den afspejler et folkeligt engagement. Det er i den sammenhæng væsentligt at diskussionen foregår åbent og fordomsfrit og gerne utraditionelt. Lad fx børnene udpege de interessante miljøer. Det synes jeg kunne være spændende.

Kompetence og passion

Et andet forhold som også spiller en rolle i forbindelse med kommunernes indsats på kulturmiljøområdet, er den bemanning og de kompetencer der er tilstede i forvaltningerne. Det er normalt ikke et problem for de store kommuner, men for mange af de små kan det være vanskeligt at løfte opgaverne.

Det væsentligste er at kunne fremelske engagementet hos folk. Når passionen først er tilstede, så afføder den planer og handlinger. Som, når de engang er gennemført, vil afføde omsorg og pleje. Udvikling og bevaring skal gå hånd i hånd.

KULTURMILJØET ER OGSÅ NUTIDEN

Samtale med museumsinspektør Torben Holm, Struer Museum

Også nutidige anlæg

De bevaringsværdige historiske spor bør integreres i vores omgivelser. Men det koster ofte penge og besvær. Så de trues som regel af kortsigtede ønsker om rentabilitet. I det hele taget er graden af truedet et godt kriterium for at beskæftige sig med de kulturhistoriske miljøer. Sædvanligvis anvendes den tidsmæssige distance som udgangspunkt for at beskæftige sig med de historiske ting. Men også nutidige anlæg og genstande bør kunne komme på tale som bevaringsværdige. Fx burde produktionen af den verdensberømte Struerkajak have haft en større bevågenhed i sin tid.

Fokus på kulturmiljøet har flyttet sig fra de enkeltstående og spektakulære monumenter som fx gravhøjen og borganlægget til mere at se tingene i sammenhæng. Men fokus har også flyttet sig fra det eksklusive til det almene og til tider banale. Landarbejderboligen har fået samme kulturhistoriske værdi som herregården, og det er en rigtig tendens.

Den spændende fortælling

De bredere kulturmæssige sammenhænge åbner for den spændende og lærerige fortælling om fortidens betydning. De ydmyge fiskerlejer ved Struer rummer vigtige kulturmiljøer. Redskabsskurene på Jegindø, Thyholm og

Når de historiske spor og miljøer indgår i en nutidig sammenhæng vækker de undren og nysgerrighed. Opdagelsestrangen skærpes, og vi glædes ved at opleve det historiske perspektiv.

ved Humlum fortæller om fjordfiskeriets tilstedeværelse og baggrund: historien om Aggertangens gennembrud i første halvdel af 1800-årene, om vestkystfiskerne der blev revet op med rode, om den økologiske katastrofe der med ét slag ændrede Limfjordens saltbalance, og om nye fiskearter, fangstredskaber og –metoder.

Sådanne sammenhænge kan ikke udstilles på et museum uden at autenticiteten svækkes. De skal opleves på stedet hvor miljøet kan sanses. Struer Museum har i samarbejde med ”Fonden til bevaring af gamle redskabsskure” oprettet ”museet uden vægge” to steder på Jegindø. Her er de gamle redskabsskure anvendt som ramme for en fast udstilling hvor plancher, genstande og redskaber fortæller om fiskernes dagligdag. Der er mulighed for at skoleklasser kan overnatte og leve sig ind i fjordfiskernes miljø. Historien om limfjordsfiskerne er vigtig at få fortalt til næste generation. Især idag hvor der ikke længere er erhvervsfiskeri i fjorden.

Vi kan ikke bevare alt

Kulturmiljøerne skal imidlertid prioriteres. Vi kan ikke bevare dem allesammen. Udarbejdelse af kommuneatlas eller atlas over kulturmiljøer giver en god anledning til at prioritere. Det var en overordentlig spændende proces at være med til at udarbejde kommuneatlas for Struer i 1997. I følgegruppen og blandt politikerne var der et stort engagement, og mange væsentlige temaer blev drøftet. Men det er vigtigt at der bagefter sker en opfølgning af atlasen. Det kan ske i form af bevarende lokalplaner eller andre planmæssige tiltag som sætter fokus på kulturmiljøet.

HAR LANDBRUGET EN ROLLE?

Samtale med arkitekt MAA, Kræn Ole Birckjær,
Landbrugets Rådgivningscenter

De tiloversblevne bygninger

Der er ca. 120.000 boliger tilknyttet landbruget. Dette antal forventes at falde til ca. det halve indenfor de næste 10 år. Af de 60.000 tiloversblevne boliger vil landbruget udbyde ca. 30.000 til andre befolkningsgrupper. De resterende 30.000 boliger skal bortsaneres.

Der er opført ca. 1 mill. m² landbrugsbyggeri hvert år i de sidste 25 år – uden at der er nedrevet et tilnærmelsesvist tilsvarende antal. Der er ialt ca. 100 mill. m² driftsbygninger på landet. Af disse er kun ca. 40 mill. m² i brug. De resterende 60 mill. står ubrugte hen. Halvdelen af de ubenyttede bygninger bør efter min mening nedrives. Først og fremmest de dårligste, som typisk er opført efter 1972 som knopskydninger uden om den oprindelige modergård.

Bygningskulturen på landet

Landbrugets Rådgivningscenter er meget bevidst om de bygningskulturelle og landskabsæstetiske problemer som disse store tal giver en antydning af. I den forbindelse er centret meget interesseret i at opbygge netværk med arkitekter og andre der ligger inde med viden om kulturmiljøerne i det åbne land.

For 3 1/2 år siden indledtes forskningsprojektet 'Landbrugsbygninger og –landskab' under 'Det agrare Landskab'. Projektet har foruden Landbrugets Rådgivningscenter deltagelse af bl.a. Arkitektskolen i Århus, Forskningscentret for Skov og Landskab, Forskningscenter Foulum, Landbohøjskolen m.fl..

Varetagelsen af det åbne lands interesser, herunder kulturmiljøets, bør være en selvfølgelig del af den kommunale planlægning.

Projektet skal analysere hvordan sammenhængen mellem landbrugets bygninger og produktionslandskab vil udvikle sig i forbindelse med den løbende strukturudvikling, og det skal inddrage ønsket om en flersidig anvendelse af det agrare landskab. Projektet vil belyse mulighederne for en helhedsorienteret planlægning med henblik på at sikre landskabsværdier og kulturmiljøer.

Det industrielle landbrug

Strukturudviklingen inden for landbruget går imod store og langt færre gårde. Danmarks ca. 20.000 større landbrug omsætter hver for ca. 5 - 15 mill. kr. årligt, og har typisk mellem 2 og 5 ansatte. Det industrielle landbrug og de stadig mere ensartede landskaber udgør den store udfordring i forhold til kulturmiljøet. Men også den store mængde af tiloversblevne landbrugsbygninger kræver stillingtagen til spørgsmålet om bevaring eller nedrivning og/eller fremtidig benyttelse.

Det er nu der skal ske noget. Ved udarbejdelse af VVM-redegørelser bør det være selvfølgelig, at kulturmiljøet bliver omfattet af redegørelsen på lige fod med de traditionelle parametre om naturbelastning og forurening.

Kommunerne og landbruget bør gå aktivt ind i planlægningen og forvaltningen af det åbne land. Opgaven kan ikke varetages af amterne alene. Slet ikke efter at kommunerne ved den seneste ændring af planloven har fået overdraget landzonekompetencen.

KORTLÆGNING AF KULTURMILJØER

Hvordan gør man?

Rapporter om kulturmiljøet

Skov- og Naturstyrelsen gennemførte i anden halvdel af 1990'erne projektet *Kulturbhistorien i planlægningen* med henblik på at skabe et grundlag for at udpege, afgrænse, prioritere og beskytte de bevaringsværdige kulturmiljøer. Projektet blev indledt med udarbejdelsen af to rapporter: *De kulturhistoriske interesser i landskabet*, som giver en tematisk beskrivelse af de vigtigste kulturhistoriske interesser der knytter sig til landskabet, og *Kulturhistorisk inddeling af landskabet*, hvor landet for første gang er inddelt i kulturhistoriske bygder. Begge rapporter blev udsendt i 1997.

Som opfølgning på projektet udsendtes den generelle og populære pjec *Hvad skal vi med kulturmiljøet?* i 1998. En mere praktisk betonet beskrivelse i at udpege, afgrænse og beskytte de bevaringsværdige kulturmiljøer *Udpejning af værdifulde kulturmiljøer i regionplanlægningen* udsendtes i 1999. De to opfølgende publikationer udsendtes ligeledes af Skov- og Naturstyrelsen.

Endelig har Skov- og Naturstyrelsen i 2001 udsendt eksempelsamlingen *Inspiration til det fremtidige arbejde med kulturmiljøer i planlægningen*, der fokuserer på nogle af de spørgsmål og metoder som amterne har taget i anvendelse i kulturmiljøarbejdet.

Rapporterne giver et billede af de problemstillinger der knytter sig til arbejdet med kulturmiljøet. Men hvordan får man rent praktisk fat i de væsentlige og repræsentative kulturmiljøer? Hvordan dokumenterer, afgrænser og beskriver man miljøerne? Hvordan prioriterer man kulturmiljøerne indbyrdes? Og hvilke virkemidler er der til rådighed i forvaltningen af kulturmiljøet?

Altsammen særdeles væsentlige spørgsmål der hører hjemme i amternes og kommunernes praktiske arbejde med kulturmiljøet.

Det lokale samarbejde

Det er afgørende at den kommunale forvaltning etablerer et godt samarbejde med det lokale kulturhistoriske museum, det lokalhistoriske arkiv og eventuelle ildsjæle, som på baggrund af mange års interesse ofte ligger inde med en stor fond af spændende viden. Indsamling af

viden suppleret med besigtigelser på stedet danner et godt grundlag for kortlægningsarbejdet.

Afgrænsning af et kulturmiljø

Afgrænsningen af det enkelte kulturmiljø bør tage udgangspunkt i en vurdering af miljøets hovedtræk, herunder de bærende elementer. Et kulturmiljøets hovedtræk kan være det dominerende bebyggelsesmønster i et landskab eller en bydel. Det kan også være et vejsystems strukturgivende figur med dets hierarki af hoved- og biveje. Eller det kan være ejerlavets udstykningsform med dets skelmarkeringer i form af diger, gærder og beplantning. Endelig kan en tidsmæssig veldefineret epoke danne grundlag for kulturmiljøets afgrænsning, fx forstadsbebyggelsen efter 2. verdenskrig.

Uanset hvordan man vægter de forskellige kriterier for afgrænsningen af kulturmiljøet, så kan vægtningen altid foretages på flere forskellige måder. Det er afgørende for udpejning og afgrænsning af kulturmiljøet at de fysiske anlæg og spor er i en så tilpas bevaringstilstand, at deres fortælleverdi er opretholdt. Men den endelige afgrænsning af et kulturmiljø vil ofte med fordel kunne fastlægges på baggrund af en aktiv offentlig deltagelse.

Også ved den indbyrdes prioritering af kulturmiljøerne vil den offentlige deltagelse være afgørende. Både fordi der ikke altid foreligger klare værdiforskelle miljøerne imellem, og for at fastholde respekten for de udpegede kulturmiljøer. Desuden kan man få diskuteret hvilke virkemidler der kan anvendes for at få lokal medvirken og engagement.

EKSEMPLER PÅ KULTURMILJØER

Kulturarvsstyrelsen udsendte i december 2002 et atlas over Langelands byer, bygninger og miljøer. Her fokuserede man for første gang på et områdes kulturmiljøer – til forskel for de traditionelle kommuneatlas, hvor fokus er rettet mod de bebyggede strukturer. Begge atlastyper indeholder den traditionelle SAVE-registrering af bygningernes bevaringsværdier.

KULTURMILJØER - STRYNØ OG STRYNØ KALV

Befolkning og historie

Strynø og Strynø Kalv. 1:20.000

Strynø har en spændende bygningsekstrem. Ved guldkysten Pevens Dam, først for i byen, ses et af Dr. Bugges små foretjugs huse.

Strynø og Strynø Kalv hører til de mest fascinerende og egnstærkede af øhavets kulturmiljøer. De oprindelige livsbetingelser var landbrug og fiskeri. Men med sejlertens udvikling i 1800-årene ændredes forholdene. En gruppe af sømandshusmænd etablerede sig. Deres huse dominerer stadig bebyggelsesbilledet i Strynø By, som rummer store bevaringsværdier. Også den skarptklare og stadig eksisterende udskiftingsfiger må prioriteres højt i en bevaringsvurdering, tidlige små andre kulturbetingede anlæg som skibsboen, kirken, stien og møllen.

Strynø er en lidt langstrakt halvø, som har fået sin nuværende afgrænsning ved landensligning gennem de sidste 5.000-6.000 år. Siden yngre stenalder afslutning findes kan få arkologiske spor efter mennesket. Strynø blev først atter beboet ved tilflytning i senmiddelalderen. Tilflytterne havde ikke adgang til gravene eller brændsel og andre nødvendigheder på selve øen. Men esikkelalderens udviklede landbrug og at vist mål af værdiproduktion og markedsaktens, gjorde det realistisk at slå sig ned på Øhavets småøer.

Landbyen blev anlagt på det højeste sted, inde på midten af øen. Gårdene lå i en kranse om en indre plads, fortet. I 1588 noterede biskop Jacob Madsen i sin visitantbog, at der var 20 gårde på øen. Frem til midten af 1700-årene voksede antallet til 30, hvor det holdt sig de følgende ca. 200 år. Formentlig var det befolkningens udryddelse af ålegræs til gødbing, som fra 1600-årene åbnede for et mere intensivt og højere ydende landbrug.

Befolkningen fremsatte med at vokse i 1700-årene. Gårdene blev oplystret i to størrelsesgrupper, og da antallet af gårde ikke fangedes, etablerede den voksende befolkning sig som husværter, der bosatte sig på ledige grundstykker på byjorden. Fortet blev således efterhånden tæt bebygget.

Strynø blev udskiftet i 1818. Man anvendte en blandede stjerne- og blokudskiftnings til henholdsvis de større og de mindre gårde. Stjerneudskiftningsen udgik fra landbyen og optog det meste af øens midterste del. Blokudskiftningsen blev udført omkring to parallelle veje i nord og syd.

De 21 husmænd med jord fik lodder på den nordvestlige del af øen. Udskiftningsen var en afspjuling af ældre brugsbånd, men i en retfærdig skikkelse. Af gårdene udlyttede alle de mindre, halvdelen af de større og en hovedpart af husene. De fleste i tidsrummet 1830-1860. I dag er de små familiebøger til fortid, og mange af bygningerne finder en alternativ anvendelse.

Det ældre udskiftningsskema er optrukket af en række lodtogs, som en fysisk markering af de 200 år gamle skelgrænser. Hegnslovene fra 1869-1872 satte her som andre steder fart i begrænsningsgrænser. Men betydningen af lin blev først almindelig accepteret ind i 1900-årene. Også dette kulturbånd er i dag truet af landbrugets moderne brugsmønstre.

Nedenfor og på de næste sider er vist et eksempel fra Langelands-atlasset, som angiver hvordan et kulturmiljø – Strynø og Strynø Kalv – er beskrevet. Som det fremgår indgår både „stedet, kulturhistorien og arkitekturen“ som hovedelementer i beskrivelsen, der består af tekst, kort og illustrationer.

Sømænd og byggeskik

Livstræspænnen er et særkende for denne vinduesindretning på Strynø.

Fra midten af 1800-årene havde øhavets hurtigt voksende handelsflåde behov for arbejdskraft. En del af befolkningstilvæksten på Strynø fandt beskæftigelse ved at tage lyre i flåden, og kunne derved forhåbentlig på den i stedet for at rejse væk. Mere og mere godstransport flyttede dog efterhånden over på de mange jernbaner, som blev anlagt i perioden ca. 1870-1910, og da handelsflåden efterfølgende gik fra søj l til motor, vandt behovet for arbejdskraft ind.

Byggeskikken i Strynø By stammer i hovedsagen fra perioden 1800-1910, da først sømænd, siden skippers og fiskere etablerede sig efter glødeløs udflytning.

Kort efter midten af 1800-årene var Strynø et klodde for dårligt folk, hvoraf mange var arbejdsløse. Møllebygger Mads Jørgensen, bager og senere Peder Christensen Jørgensen, kaldet Pø' Bager, og købmand Christen Albrechtsen kom fra Århus som tilflyttere.

Indtil omkring 1850 blev de fleste huse bygget af Pø' Bager. Hans huse var små øst-vestorienterede bygninger med lave halvvalnede tage. De havde ofte fjernt søkket, pudset og hvidkalket murværk og grønmalte vinduer med to spjæsnede rammer. Malt på en af husets langsider sad en trefløjet indgangsdør med ruder ovenpå, hvori var indfældet den for Strynø karakteristiske Livstræspænn: Sokkelstuen var gæmbrag fra stengårdene mellem gårdefterne.

Op ad Kirkevej hænger blågrønne græssede blomsterblaver ud over tagkøllet.

På Skippersvej 5 står dette lille, fine og velbevarede byggesøsmænds.

På Stryngade er et andet af de små sømændsindfugt. Her forenes med et højt skovstuegul og det karakteristiske, tværsnitlige søkket.

Livstræspænnen fra Strynø er kun registreret et enkelt sted uden for øen, så spjæsnestruen har været at finde blandt øens smedkere.

Fra omkring 1850 fik husene sadeltag. Øst-vestorienteringen blev bibeholdt i store træk, men indgangsdøren blev placeret ud til gaden, såsom den der var tale om gavl eller langside. Bygningens indretning var mestens kvadratisk. Gavlene var udsmykket med blændinger og ornamentik, og langsiderne ofte forsynet med søkkedåbånd. Gulvklæning var her et traditionelt farvevalg, men også hvidkalkning var almindelig.

Fra 1850 blev bygningstypen forlængt og søkket sat af klavende mursten, facaderne blev tungere udsmykket, sadeltaget fik gavlfarven, og husene blev, som noget afsonede nyt, orienteret efter gaden. Denne gruppe af huse afløstes i 1900-1910 af en ny type i blæk mur og med en mere stilfuld dekoration.

Byggeskikken afspejler bygherrens. Det var først søfolk i handelsflåden, der frem til ca. 1880-1890 byggede sig huse. Efterfølgende var det bosiddende søskippere. Denne position viser sig i form af store, facadeorienterede huse, til forskel fra de tidligere spjæsnede boliger for lønarbejdende søfolk. Senere byggede nogle enkelte fiskere sig huse. Stemmningen blev mere stilfuld, og omkring 1. verdenskrig var det stort set forbi med at bygge nye boliger.

De grundstenshuse var solide og har beholdt stærkt godt grevets tid. De var ikke gik i stå, blev de ikke befale ikke udklippet eller opblundet med nye. Tværtimod er mange løbende blevet ombygget, så de modvarer nutidens krav, men med respekt for det oprindelige hus' konstruktions og udseende.

Til forståelse af kortet, skal anføres, at den røde og lyserøde farve angiver dominerende bygninger eller bebyggelse. Den mørke og lyse okkerfarve angiver et bebyggelsesmønster eller -princip. Den lyseblå angiver lavbundsarealer eller vand og endelig angiver den grønne farve træer, beplantning eller græs.

Byens plan

Vegetation i Stryne By er et relativt moderne træk. I 1803 fandtes som eneste træer i jernstøtternes have. Sammen med opførelsen af de nye huse blev der indført planter træer. De ændrede afgrænsede byens rumlighed og landskabets udseende. Et kulturhistorisk træk, som er medvirkende til at skabe den tomhed og tæthed, som i dag er karakteristisk for Stryne By.

Et andet markant træk er de klippede hække mellem gader og huse. Selvom hækene ikke er særlig høje, udgør de et rumafgrænsende element, som medvirker til at fastholde fremstillingen om den tætte by.

Den stjerneformede gadestruktur i byen har rødder tilbage i anlægsperioden. Man skilte ud til markerne, øsedevene, strødet og bolmene fra Majtrapladsen i byens midte. I 1600- og 1700-årene blev byen udfyldt af gårde og huse, men vejstrukturen bibeholdtes. Ved udskiftningen blev der trukket nye veje på markene fra de gamle udfoldingsveje. Dens forløb var bestemt af jorderdelingen. Landbyens udfoldning af huse i tiden 1800-1910 respekterede den gamle gadestruktur, men bebyggelsen blev tættere, så vejene fik en stannere form.

Fra Majtrapladsen løber Kirkevej mod nord forbi en række karakteristiske, hvidpudsede huse op til kirken og kirkegården. Den overraskende store kirke er opført i 1867 efter tegning af Ove Petersen og Jens Vilhelm Dahlerup - to af datidens bedste arkitekter. De fremad bl.a. opførelsen af Det kgl. Teater. Kirken står i gade Rumbevegelsen, en særlig smal vejstet, og er opført med halvrunder bueindgange. Kirkens

interior er engelsk inspireret med adskilt træguld i loftskonstruktionen.

På en åben plads foran kirken står et genforenings-tårn og en genforeningsgæstebud. Den gamle landsbykole på pladsens østside er nu privatbolig, men dens tilknytning til kirken ses endnu af, at bygningens nordende byder igenom kirkegårdsgræset. I 1905 byggede man en ny skole nærved for byen. Den er bygningstypen til Stryne Mølle, som blev rejst på dens vestvendte strand i 1832.

Med sølvens større betydning øgedes behovet for en skibhavn. Brovejen mod til en lille dæknole blev udlagt ved udskiftningen i 1810. Den første skibhavn blev bygget i 1866 med økonomisk bistand fra statsbanerne, Christian greve Ahlefeldt-Laurvig. Derudover tidligere almindelige søen 'Grevetrossen', Dampfergen mellem Rindø og Marnel kunne imidlertid ikke lægge til på grund af ringe vanddybde, så gods og passagerne måtte fragtes frem og tilbage på mindre både. År 1900 blev broen forlænget så ferger kunne anløbe.

På brovejen opføres et lille le- og pakhus, som i en senere version står på samme sted. Byen fik stempeltrykning omkring 1925, og telefon og el i begyndelsen af 1930'erne. En bil- og julehavn på sydsiden er anlagt i 1920'erne. I 1954 blev der indført et egentlig fergeleje for at lette af- og tilkørslen. Stryne fik egen bilfærge i 1966, da Syd-fynske Dampskibsselskab opførte med besejlingen.

Stryne kirke ligger smukt bag kirkepladsens højstener.

Det Skjærgadestræde i Ringgaden åbnes for udgang over markene og åbner mod Stryne Kule.

Stryne By, 1:8.000

Strynø Kalv

Sirlig omgængende forhave forekommer mange steder på Strynø. Som her ved Mallevågen.

Strynø Kalv hedder den lille ø, der ligger umiddelbart vest for Strynø. Øen er i dag ubeboet men glæderne som klæmpet sig sammen midt på øen boende forhen tre familier.

I middelelderen kunne øen kun bære en enkelt gård. Den fæstede i 1480, hvor Svendsborgs borgmester beredte for kongen, "at de som bo og bygge på Thuro, Strynø, Strynkøb, Birkholm og de øvrige Smaaser i Øhavet, trods Forbud, skader Svendsborgs Borgere med deres ulovlige Handel og Sejlads."

I 1588 udsendte biskop Jacob Madsen litonisk i sin visitationsbog: "Strynø Kal, en liden Ø der ligg (dvs. ved Strynø), en Gørd paa." I midten af 1600-årene blev gården delt i tre. Formentlig var årsagen også her, at brugen af tunggængende ålende får at højere ydende landbrug.

Øen er ganske lav med tre meter som højeste punkt. Både Strynø og Strynø Kalv var indfaldede, men digerne viste sig utilstrækkelige ved den store stormflod i 1872. De blev efterfølgende forstærket og udbygget.

I 1921 boede 26 mennesker på øen. Gården var beboede og i drift til 1970. De anvendes nu til turisthuse.

Strynø Kalv har i årtiender solgort et lille mikro-kommun - hvor øens beboere i princippet har kunnet leve hele livet, fra fødsel til død, alene under hinens øens haa.

Flora af Strynø Kirkes græstue står særlig fornøjelse på grund af den selvstændige layoutplanlægning på alle sider.

Tilsvaret på Grevens fortæller hansen skik, at så er på Strynø. Der er særlig behagelige for panderens cyklen, mens de passer deres arbejde i Rindholm.

Strynø Kalv bebyggelse, bestående af tre gårde, klæmpet sig sammen på midten af øen. Foto fra ca. 1915

KULTURMILJØET I FYNS AMT

Samtale med kulturhistoriker Ellen Christensen-Dalsgaard

For at sikre bevaringsværdierne bedst muligt indeholder Regionplanen en bestemmelse om at kulturmiljøerne skal optages i kommuneplanerne med en beskrivelse af de konkrete bevaringsværdier.

Ellen Christensen-Dalsgaard er tillige medlem af Fyns Amts Kulturmiljøråd.

Et godt samarbejde

Samarbejdet med kommunerne er positivt. Kommunerne er meget interesserede, men også noget usikre overfor opgaven.

For at understøtte kommuner med viden har amtet etableret et godt samarbejde med museerne. Herfra frikøbes arbejdskraft til at gennemføre de tungere registreringsopgaver, som fx den nylig udgivne rapport om Fynske kystmiljøer. Efter den seneste ændring af museumsloven skal kommunerne underrette museerne om modtagne anmeldelser af nedrivninger eller andre afgørende byggearbejder. I visse kommuner giver det anledning til nogle vanskeligheder, fordi der ingen museumsdækning er i kommunen.

Har kommunerne ikke noget registreringsgrundlag, kan amtet informere og appellere til et udvidet samarbejde mellem planafdelingerne og de stedlige museer og lokalhistoriske arkiver.

De større kommuner er opmærksomme på kulturhistorien, men har næsten kun koncentreret sig om byerne og deres udvikling. Det åbne land og landsbyerne er mindre anerkendte som kommunale forvaltningsområder. Med kommunernes nye landzonekompetence bliver det

spændende at se hvordan kulturmiljøet indarbejdes i planlægningen.

Kulturmiljøet i Fyns Amt

I dag er der kun 5 – 6 amter der har ansat en kulturhistorisk medarbejder. I Fyns Amt er der ansat én kulturhistoriker. Til sammenligning er der ansat ca. 50 biologer. Det siger noget om hvor hovedindsatsen ligger.

Natur- og vandmiljøkontoret varetager beskyttelsesinteresserne i henhold til Naturbeskyttelsesloven. Det vil sige fortidsminder, sten og jordfaste diger. I *Overblik over statslige interesser i regionplanrevision 2005* opfordres til at der i regionplanen udpeges bevaringsværdige kulturmiljøer, og at der udpeges beskyttelseszoner omkring landsbykirkerne og kirkerne i det åbne land.

Fyns Amt har haft kulturmiljøet optaget i Regionplanen siden begyndelsen af 1980'erne. Der har fra starten været tale om tematiserede undersøgelser af de bevaringsværdige miljøer. Fyns Amt har udarbejdet en hovedgårds- og landsbyregistrering samt en registrering af landsbyer med særlige beskyttelsesinteresser. Det seneste kulturmiljøtema der har været genstand for en systematisk undersøgelse, er de fynske kystmiljøer som afrapporteredes i efteråret 2002. En sådan tematiseret fremgangsmåde giver selvfølgelig det problem at de ikke undersøgte temaer i en periode kommer til at mangle i det samlede bevaringsbillede. Fx er andelstiden og industrialiseringen endnu ikke beskrevet.

INSPIRATION I DET DAGLIGE ARBEJDE

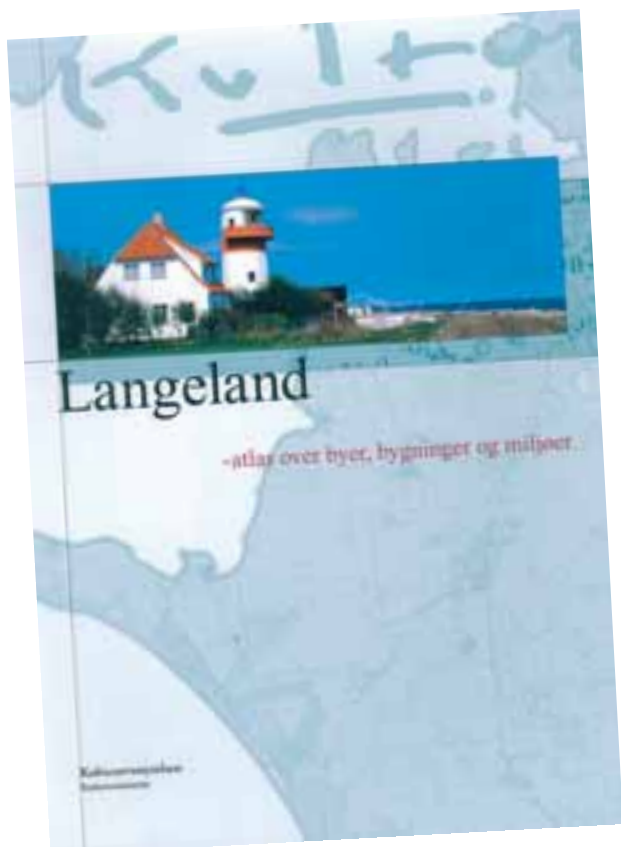
Samtale med kommuneingeniør Lone Himmelstrup og miljø- og byggesagsbehandler Preben Holmskov, Tranekær Kommune

Atlas har stor værdi

I Tranekær Kommune er vi glade for det udarbejdede atlas over byer, bygninger og miljøer på Langeland. Vi vil med udarbejdelsen af kommuneplanstrategien undersøge om det er muligt at inddrage kulturmiljøet.

Atlasset vil helt naturligt blive brugt i forbindelse med den daglige bygge- og plansagsbehandling. At registreringerne ligger på internettet skaber naturligvis også en interesse hos borgerne for hvordan de enkelte bygninger er vurderet, og hvad der har ligget til grund for vurderingerne. Den offentlige tilgængelighed medvirker til at skabe forøget interesse for bygningskultur og god vedligeholdelse. Indtil atlasset udsendtes, har forvaltningen haft megen fornøjelse af at kigge i Forundersøgelserapporten som på nogen punkter er mere detaljeret end selve atlasset.

Herudover er det oplagt at bruge atlasset i et fælles turistsamarbejde for hele Langeland. Erhvervs- og turist-

Kulturmiljøet bør inddrages som et aktiv i forsøget på at fastholde kommunens helårsboliger.

chefen vil kunne henvise til det når hun er ude at markedsføre området. Kulturmiljøet bør også inddrages som et aktiv i forsøget på at fastholde kommunens helårsboliger, og det bør præsenteres for de mennesker der finder det attraktivt at bo i kulturhistoriske omgivelser.

Bevarende lokalplan

Tranekær Kommune er meget bevidst om at vi har en række unikke kulturmiljøer. Der er således besluttet at udarbejde en bevarende lokalplan for Tranekær by. Ved byggesagsbehandling og behandling af plansager og zonesager bliver der altid lagt vægt på at fremstille de bygningskulturelle konsekvenser ved sagerne. Ved zonesager tages der altid et billede af ejendommen, og ved ansøgninger om anvendelsesskift vurderes eventuelle bygningsmæssige konsekvenser meget nøje.

Kommer en ansøger med et forslag som forvaltningen ikke mener er i overensstemmelse med husets arkitektur bliver ansøgeren altid rådgivet om alternative muligheder. Det samme er tilfældet hvis en bygherre kommer med et projekt der fx er i strid med naturbeskyttelsesloven. Også her giver forvaltningen råd og vejledning, så evt. lovstridige forhold kan elimineres. De fleste borgere er meget tilfredse med denne praksis.

TEMAREGISTRERING I ÅRHUS AMT

Samtale med planlægger Vilhelm B. Michelsen

Kommunerne har en stor fond af viden om de stedlige kulturmiljøer. Og de har en stor lokalpolitisk opbakning til emnet.

Kulturmiljøet i Århus Amt

Kulturmiljøet som arbejdsfelt er relativt nyt. Det blev introduceret første gang som miljøpolitikens 3. dimension på et fællesmøde for amternes teknik og miljøudvalg i midten af 1990'erne. Temaet blev introduceret i Århus Amts regionplan 1997. Men først i forbindelse med regionplanrevisionen i 2001 kom der for alvor "kød" på emnet.

I Regionplan 2001 opstiller amtsrådet sit langsigtede mål. 13 temaer danner udgangspunkt for amtsrådets udpegnings af de bevaringsværdige kulturmiljøer. Det drejer sig om: landsbyer, landsbykirker og kirker i det åbne land, landbrugslandskabet, herregårdslandskabet, havne og veje, vand- og vindmøller, tidlig industrialisme og kraftanlæg, jernbanedrift og stationsbyer, andelsbevægelsen, råstofbrydning, fritidslandskabet, militære anlæg og fortidsminder.

I forbindelse med revisionsarbejdet udarbejdede amtet sammen med de lokale museer en kulturhistorisk redegørelse. Kulturmiljøet var et af hovedtemaerne i den forudgående debatfase, hvor det var genstand for en stor offentlig interesse.

Regionplanen udpeger 350 bevaringsværdige kulturmiljøer, foruden et afsnit om kirkeindsigter. Hovedkriterierne for udpegnings af kulturmiljøerne har været at de afspejler væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling, at de har stor fortællerværdi, at de er velbevarede og at de egns- og tematypiske.

Med andre ord. De indeholder både en historisk dybde og en tematisk bredde.

Kommunernes indsats

Det har været amtets oplevelse, at man har stået relativt alene med opgaven. Staten burde have været mere opmærksom på hvordan kulturmiljøet blev implementeret i planlægningen. Samarbejdet med kommunerne har foregået ved møder hvortil alle kommuneplanlæggere har været indkaldt. Kommunerne har været interesse-rede, men desværre også noget tilbageholdende.

Men amtet kunne også selv have ydet en større indsats. Kulturmiljøarbejdet har fx ikke været nær så højt prioriteret som natur- og vandløbsområdet. Til genopretningsprojektet for Århus å er der således brugt adskillige millioner kr., mens kulturmiljøet som knytter sig til åen, fx vandmøllerne, ikke er ofret megen opmærksomhed.

Århus Amts kulturhistoriske redegørelse er forhåbentlig startskuddet til en øget indsats på området. Det er vigtigt at kommunerne nu følger op på amternes udpegnings, både i konkret planlægning og i lokal handling.

Det næste må være at få indføjet retningslinjer om kulturmiljøet i kommuneplanernes rammedel.

EN AKTIV LANDDISTRIKTSPOLITIK

Samtale med kommuneingeniør Claus H. Henriksen i Nørhald Kommune

Landsbyprojekter

I foråret 2002 søgte og fik Nørhald Kommune del i de midler som Indenrigsministeren havde afsat til udviklingsprojekter i landdistrikterne. Kommunen ønskede med sin ansøgning at lave et udrednings og kortlægningsarbejde for landsbyerne Mellerup, Råby, Hald og Udbyhøj. Her skulle de bevaringsværdige kulturmiljøer og sammenhænge registreres, samtidig med at der anvises muligheder for hvordan landsbyerne fortsat kunne udvikle sig. Projektet lå i forlængelse af Århus Amts kulturhistoriske redegørelse.

Projekterne har haft en meget stor interesse. De har været tiltættelagt med byvandring og opfølgende møder, hvor borgerne i de 4 landsbyer har været særdeles aktive.

Det er muligt at skabe en moderne landkommune som er et attraktivt alternativ til de større byer. I den forbindelse spiller landsby-politikken og kulturmiljøet en afgørende rolle.

Det er mit indtryk at netop kombinationen af kulturmiljøet og by- og byningsbevaringen optager rigtig mange mennesker. Og når kulturmiljøet bliver sat i sammenhæng med de fremtidige muligheder i landsbyen, bliver det først rigtigt spændende.

Når de fire landsbyprojekter er afrapporteret, vil resultatet blive optaget i kommuneplanens rammebestemmelser eller på anden måde fastlagt i kommuneplanen. Bag efter er det tanken at følge kommuneplanens bestemmelser op med bevarende lokalplaner.

Nyt liv i gamle gårde

Udover de aktuelle planer for de 4 landsbyer har kommunen arbejdet med et projekt om at istandsætte den arkitektonisk enestående gårdbebyggelse i landsbyen Vestrup. En af de "Nedre byer" i den sydlige del af kommunen, hvor fem store, solide gårde udgør kernen i et særpræget landsbymiljø.

Gårdene, som er firlængede, ligger klos op ad hinanden syd for vejen gennem byen. Adgangen til de sluttede gårdrum foregår gennem en port i laden. Flere af gårdene har bevaret såvel springvand som brolægning.

Gårdene ligger både præcist og bekvemt i landskabet ved foden af morænebakken. Med engene mod syd ned til Randers Fjord, og markerne mod nord oppe på bakken. Realdania har vist stor interesse for projektet, som Randers Boligforening vil ombygge til 14 moderne udlejningsboliger.

BEGEJSTRINGSSTRATEGI I VIBORG AMT

Samtale med regioplanlægger og konsulent, Karsten Bay Christensen

Viborg Amts forvaltning af kulturmiljøet er først og fremmest baseret på en "begejstringsstrategi"- og i mindre grad på en restriktiv administrationspraksis.

Kulturmiljøet i Viborg Amt

Viborg Amt har i sin regionplan opstillet retningslinjer for beskyttelse af 51 særlige kulturmiljøer og 25 bevaringsværdige landsbyer. De udpegede kulturmiljøer skal indarbejdes i kommuneplanerne med en beskrivelse af de kulturhistoriske interesser som ligger til grund for udpegningen, og med angivelse af de særlige beskyttelses hensyn der skal varetages.

De kulturhistoriske kvaliteter i de bevaringsværdige landsbyer skal sikres i lokalplaner. Amtet vil være yderst tilbageholdende med at anbefale nybyggeri og anlæg i disse byer, medmindre det i lokalplanlægningen kan påvises at det ikke vil forringe de kulturhistoriske værdier.

„Begejstringsstrategi“

Viborg Amts varetagelse af bevaringsinteresserne i kulturmiljøerne er baseret på en "begejstringsstrategi"- og i mindre grad på en restriktiv administrationspraksis. Strategien går ud på at skabe lokal "begejstring" blandt borgerne i området så de påtager sig aktiv at gå ind i arbejdet med at beskytte og udvikle de udpegede kulturmiljøer, og med at informere og formidle viden om stedet.

Den valgte fremgangsmåde kræver mange ressourcer til at organisere den lokale indsats. For at afprøve modellen og indhøste nogle erfaringer har amtsrådet valgt at udpege 5 områder hvor der i forvejen er registreret en positiv lokal vilje til at gå ind i arbejdet. De 5 udpegede områder, som alle omfatter et kompleks af kulturmiljøer, udgør:

- Hannæs, der ligger mellem Han Herred og Thy: forhistoriske anlæg, landsbyer og større gårde, kirke, Vejlerne og færgefart
- Østergård hovedgård, der ligger i Salling: gods landskab, voldsteder, landsby og kirkeby
- Estvad, der ligger sydvest for Flynder Sø: Estvad hovedgård, fortelandsby og voldsted
- Hjarbæk Fjord, der ligger nordvest for Viborg: hovedgårde, havne, fiskelejer og færgested, landsbyer, fangelejr, tanghuse og køkkenmøddinger
- Vesterbølle, der ligger nordøst for Lovns Bredning: udskiftet fortelandsby med ejerlav og græsningshave, Lerchenfeldt Ådal

Der er initiativer igang i alle områderne, bortset fra området ved Østergård hovedgård i Salling. Flere af de udpegede områder strækker sig over to eller flere kommuner. Amtet har foreslået flere kommuner at udarbejde fælles kommuneplantillæg.

Arbejdsgrupper og samarbejde

Der er nedsat arbejdsgrupper med deltagelse af lokale borgerrepræsentanter foruden amtet, kommunerne og de lokale museer. Arbejdsgrupperne afholder borgermøder og deltager i arbejdet med udarbejdelse af bevarende lokalplaner, foldere og pjecer o.a. Amtet afsøger mulighederne for at skaffe støttemidler fra diverse fonde og EU-puljer. Midlerne anvendes til at finansiere de forskellige formidlings- og plejeinitiativer. I Hannæs-projektet er halvdelen af udgifterne ved udarbejdelse af den udsendte pjece således finansieret af EU.

Efterhånden vil Amtet trække sig helt eller delvist tilbage fra de projekter der er sat i gang, så der bliver kræfter til at sætte andre projekter i gang. Det skulle projekterne nødtigt gå i stå af. Det er målet for Amtet - i løbet af nogle år - at komme rundt om alle de kulturmiljøer der er udpeget i regionplanen.

FORMIDLING OG SAMARBEJDE I SKIVE

Samtale med arkitekt MAA og fagleder i Teknisk Forvaltning Jens Eskildsen

Den historiske interesse er stor

Det er Skive Kommunes erfaring at den kommunale planlægning bliver bedre og mere vedkommende når den udføres i et snævert samarbejde med andre fagfolk, og med de mennesker som bor eller arbejder i det pågældende område.

Den historiske interesse er meget stor hos mange mennesker. Det kan udnyttes positivt i forbindelse med den fysiske planlægning, som på den baggrund lettere forankres i lokalområdet til fremme af ejerskabsfølelse og omsorg for miljøet.

Samarbejde mellem museum og arkiv

Det er vigtigt med gode samarbejdsrelationer til de overordnede myndigheder som amtet og kystinspektoratet. Men det er ligeså vigtigt med et godt samarbejde til kulturhistorisk museum og lokalhistorisk arkiv. Samarbejdet med museet og arkivet kan ikke overvurderes. Historikerne har ofte meget inspirerende synspunkter at bidrage med.

Samarbejdet mellem Skive Museum, Byhistorisk Arkiv og Teknisk Forvaltning har været praktiseret i mange år. Synlige resultater af dette samarbejde er fx udgivelsen af Skive Kommuneatlas, publikationerne *Transformatorårne i Skive Kommune* og *43 spændende bygninger i Skive bykerne* samt den nylig udsendte håndbog "Bevar mig vel – købstadshusets ABC". Herudover har samarbejdet resulteret i afholdelse af Bygningskulturens Dag, byvandring, foredrag og andre formidlingsopgaver.

Projekter på landet

I oktober 2001 godkendte Skive Byråd en lokalplan for Virksund-området. Planen er en normal lokalplan med regulerende anvendelsesbestemmelser og retningslinjer for opførelse af nybyggeri. Herudover indeholder lokalplanen en række bestemmelser om bevaringsværdige bygninger i forbindelse med kulturmiljøet omkring fiskeriet, det gamle færgested og dæmningen. Som opfølgning på lokalplanen opføres et "museumsskur". Det indrettes af en af de lokale fiskere som gennem årene har samlet en del materiale om det kystfiskeri der har udgangspunkt fra stedet.

Den historiske interesse er meget stor hos mange mennesker. Det kan udnyttes positivt i forbindelse med den fysiske planlægning.

Som en direkte opfølgning af regionplanen og kommuneplanens bestemmelser om kulturmiljøet har Viborg Amt og Skive Kommune igangsat et demonstrationsprojekt i samarbejde med Estvad-Rønbjerg Borgerforening og andre interesserede med henblik på at udarbejde en bevarende lokalplan for et større område omkring landsbyen Estvad og Estvadgård.

Landsbyerne betragtes i det hele taget som et væsentligt kulturmiljø i Skive Kommune. Der er bred opbakning til at fastholde deres forskellige karakter og understøtte deres udvikling. Skive kommune har således som en af de få kommuner i landet vedtaget en landsbypolitik.

„Himmelarkitektur“—Transformatorårne i Skive Kommune. Foto J. Eskildsen

KOMMUNEPLANEN SOM VÆRKTØJ

Interessen er stor

Kulturmiljøet og kulturhistorien har som regel stor bevågenhed hos almindelige mennesker. Mange kan huske den og den hændelse, og mange kan huske, da der virkelig 'foregik noget på fabrikken' eller dengang 'de store vådområder ude i kæret skulle tørlægges'.

Det forhold, at historien påkalder sig en levende interesse hos folk – og det forhold, at folk selv er medforfattere til historien, gør kulturmiljøet til et vigtigt emne i planlægningen. Både fordi mange mennesker interesserer sig for emnet, og fordi megen planlægning med fordel kunne inddrage kulturhistorien langt mere aktivt som en del af grundlaget for de kommunale dispositioner.

Det er væsentligt at kunne fortælle folk, hvorfor byen eller landskabet ser ud, som det gør. Her er det ikke nok at beskrive stilhistorien, eller at konstatere at byen har en centerbebyggelse og en forstadsbebyggelse, at boligkvartererne og erhvervs-kvartererne er separerede af hensyn til miljøgenerne, og at det hele fungerer, fordi vejnettet er opbygget fornuftigt.

Byen og kulturhistorien

Arkitekturen og byplanen kan altid knyttes sammen med kulturhistorien. De landskabelige forudsætninger for byens lokalisering skal kunne forklares i en større sammenhæng. Byerne ligger ikke tilfældigt strøet hen over landskabet, men opstod i sin tid i en nøje og velafstemt sammenhæng mellem transport, forsvarshensyn og produktionsmæssige forudsætninger.

Byernes organisation og form er ikke tilfældig, men et resultat af op- og nedgangstider, politiske magtforhold, fremherskende ideer, tilgængeligheden af materialer og den gældende produktionsform. Parcelhusforstaden står fx i gæld til havebyen, som igen skal ses som en reaktion mod den tidlige industriby's forurening og overbefolkning - og det sidste igen som et resultat af den befæstede by's begrænsede areal.

Landet og kulturhistorien

Også de fritliggende landejendommers lokalisering og udseende bør beskrives med udgangspunkt i kulturhistorien. Den klassiske placering af landejendommene ved overgangen mellem morænebakken og engdraget

kan forklares ud fra simple produktionsmæssige omstændigheder: agerbruget på den lerede bakke og kvægholdet på de græsrigge enge, som samtidig var leverandør at rør til tagdækning.

Vitaliserende planlægning

Argumentet for at et kommunalt planinitiativ også inddrager kulturhistorien er selvfølgelig at kunne tilføje en fortællende dimension, til det man kender i dag og muligheden for at kunne perspektivere fremtiden, med nogle folkelige billeder af en lokal historie eller tradition. Det fortællende element i planlægningen, om stedets historie, kan medvirke til at planinitiativet både bliver populært og forståeligt og at sikringen af den gode historie bliver til manges ansvar at gennemføre.

„Omlægning af byens torv og etablering af ny belægning på hovedgaden ned til havnen, hvor der indrettes en offentlig plads med udsigt over vandet“, vil være væsentlig bedre underbygget gennem en kulturhistorisk redegørelse, som anskueliggør pladserne og gadens betydning for byen, end hvis der alene have været fremført en argumentation som baserede sig på æstetiske og tekniske forhold.

Ved at inddrage kulturmiljøet aktivt i planlægningen vil man i mange situationer opleve, at kulturmiljøet kan få en næsten katalyserende virkning på både planprocessen og planresultatet.

Kommuneplanen som værktøj

Kulturmiljøet er i dag integreret i den regionale planlægning i amtskommunerne. Kulturmiljøet beskrives desuden stadig oftere i VVM-redegørelser og lignede som en del af det samlede vurderingsgrundlag der skal tilvejebringes, når større projekter skal planlægges og besluttes.

Nogle kommuner har allerede i dag optaget bestemmelser i kommuneplanens hovedstruktur om kulturmiljøernes beliggenhed og har ofte tilføjet bemærkninger om, at der i den fremtidige planlægning vil blive taget vidtgående hensyn til kulturmiljøernes bevaring.

Men i kommunerne som helhed indgår kulturmiljøet endnu ikke, som de gør i regionplanerne. De indgår

endnu ikke som et selvfølgeligt element i kommuneplanlægningen på lige fod med de øvrige planlægningstemaer som erhverv, boliger, detailhandel eller uddannelse. Kulturmiljøet har dermed ikke den tyngde i kommunernes planlægning, som parolen om ”kulturmiljøet som miljøpolitikken 3. dimension” kunne give forventning om.

De kommuner, der har udarbejdet et kommuneplanatlas for bebyggelser og bygninger, er nu forpligtet til at træffe beslutning om en udpegning af bevaringsværdige bygninger i kommuneplanen. Det er et skridt på vejen til at sætte fokus på kommunens kulturmiljøer mere bredt og fokus på at foretage en kortlægning.

Med planstrategien er det blevet lettere at diskutere, hvordan kulturmiljøerne spiller mest gunstigt ind på kommunens udvikling. Det er også i planstrategien, det besluttes, hvordan kommuneplanen følger op.”

Kulturmiljøer er i dag integreret i den regionale planlægning i amtskommunerne. Kulturmiljøet beskrives desuden stadig oftere i VVM-redegørelser og lignede som en del af det samlede vurderingsgrundlag der skal tilve-

jebringes, når større projekter skal planlægges og besluttes.

Delområdernes historie og hovedbegivenheder kan med fordel beskrives. For de centrale bydeles vedkommende kan der redegøres for købstadsbaggrunden, herunder byens strukturbærende elementer som kirke, torv, rådhus og evt. havn.

Det afgørende er, at kulturmiljøerne ikke opfattes som et påklistret vedhæng til kommuneplanens bestemmelser, men at de opfattes som en fornuftig og uundværlig del af planlægningen.”

Beskrivelserne kan så anvendes, når planstrategien udformes, og kan følges op i kommuneplanens hovedstruktur med en beskrivelse på det mere overordnede niveau – en overordnet karakteristik af kommunens kulturmiljøer og deres betydning. Videre kan beskrivelserne følges op i kommuneplanens rammedel, hvor mere de specifikke hensyn beskrives som del af rammerne for lokalplanlægningen og for enkeltsagsbehandlingen.

KULTURMILJØER I PLANSTRATEGIEN

Kulturmiljøer giver kvalitet og særkende

Kommuneplanen omsætter kommunalbestyrelsens politik for udviklingen til planlægning og planlægningsbestemmelser. Men det er i planstrategien politikerne formulerer deres vision for udviklingen og beslutter de vigtigste initiativer der skal tages. Det kan derfor være oplagt at bringe kulturmiljøernes kvaliteter og muligheder ind i strategidebatten.

Er kommunens kulturmiljøer ikke allerede kortlagt, kan det jo besluttes i planstrategien hvor der skal kortlægges først, hvis ikke hele kommunen skal kortlægges i et hug.

Man kan vælge at starte med en grovmasket karakteristik af kommunens landskaber og bysamfund og en mere uddybet registrering de steder hvor man regner med der kan ske fysiske ændringer.

Planstrategien lægger i sig selv op til at eksterne parter som borgere, erhvervsliv, investorer, organisationer og andre myndigheder m.v. samarbejder med kommunen om udviklingen. Det vil være en fordel, at de foreninger der er særligt interesserede i kulturmiljøerne, inviteres med i den strategiske diskussion.

Der melder sig straks nogle spørgsmål. Hvad er det for kvaliteter kommunens kulturmiljøer har? Hvad er det for en udvikling der er gennemløbet? Hvordan kan en bevarelse af kulturmiljøerne inspirere udviklingen? Er der særlige lokale træk i de forskellige bysamfund der bør bestemme hvor grænser skal gå og huse skal stå? Er der særlige træk der bør påvirke udformningen af kommende byggeri? Er der vigtige synspunkter på hvordan landskaberne skal bevares, dyrkes eller formes?

Fokus på kulturmiljøerne

Det er vigtigt, når man bringer kulturmiljøet ind som et aktivt element i kommunens planlægning, at man ikke kun fokusere på enkeltstående lokaliteter eller snævre afgrænsede områder. Fokus bør være rettet mod den brede lokalhistoriske dimension, så udviklingen i kommunen fortsat kan ses og opfattes som et tidsmæssigt forløb, der afspejler omstændigheder og teknologier som har præget levemåde og indretning.

Kulturmiljøerne skal ikke nødvendigvis omfatte fredede bygninger eller fortidsminder. De behøver heller ikke at være smukke eller æstetiske værdifulde. De lokale sammenhænge findes ofte i de upåagtede traditioner.

Kommunernes indsats på kulturmiljøområdet har i det væsentlige hidtil været koncentreret om bevaringshensynene i byerne. Men kommunerne kommer også til at spille en væsentlig rolle når hensynet til kulturmiljøet indarbejdes i landzoneadministrationen.

Landzoneadministration

Med landzoneadministrationen får kommunerne en bedre kontakt med beboere og byggerier i det åbne land. Med bedre kontakt kan sikring af kulturmiljøer diskuteres, når der skal bygges. En miljø sag er derfor ikke kun en miljø sag, en anmeldelse ikke kun en anmeldelse og en byggesag ikke kun et spørgsmål om bygge loven. Det er

også argumenter for at se landzoneadministrationen som led i kommunens planstrategi, og for at varetage kulturmiljøerne i landzoneadministrationen.

Kulturmiljøerne i det åbne land er ofte tydelige. Det kan være et afvandingsystem eller en beplantning der viser et gammelt ejerlavskel. Og det kan være en landsby med tydelig afgrænsning, hvor udstykningsmønstrer, sti- og gadestrukturen har en oprindelige karakter som fortsat bør være et særkende. Alle store træk i landskabet er produkt af historien og kan sikres eller understreges. Ligesom det er oplagt at vurdere muligheden for fortsat adgang til landskaberne fra historiske mark- og stystemer. Så også i landområdet er det oplagt at samarbejde med det lokale museum og med borgerne.

Aktiv kulturmiljøpolitik

Den kommunale planstrategi kan anvendes til at formulere en aktiv politik og indsats for sikring af kulturmiljøerne og deres rolle i udviklingen. Omfang og rækkefølge vurderes naturligt i planstrategien. Når forslaget til planstrategi sammenholdes med kommunens 4-årige budget, skabes der større perspektiv for udviklingen af de kulturmiljøer der udpeges, og som følges op i kommuneplanens hovedstruktur og rammedel, i projekter og på møder i kommunen.

Følgende fremgangsmåde kan anvendes, når kulturmiljøet ses i en planstrategisk sammenhæng:

1. Skaf overblik over den kulturhistoriske udvikling i kommunen og de interessante kulturmiljøer!
2. Formuler en aktiv politik for videreførelsen af de stedlige traditioner under nye former og nye tider der passer til udviklingen i planstrategien!
3. Udpeg og marker de indsatsområder der skal bringe udviklingen i retning af visionen!
4. Og endelig, tag beslutning om tids- og rækkefølgen af de nye handlinger!

Det mest overskuelige vil til en start være at udvikle og beslutte en kortlægning for et mindre antal kulturmiljøer eller for et delområde i kommunen.

Det kan fx være i den del af kommunen, hvor der først skal ske en udvikling eller bebyggelse. Her kan man så afprøve metoden og eventuelt udvide eller ændre på områdets størrelse. Det vil også være en overskuelige måde at afprøve borgerinddragelsen på.

Kulturmiljøindsatsen

Målet for den aktive kulturmiljøpolitik er:

- at skaffe en enkel og oversigtlig afgrænsning og prioritering af de kulturhistoriske interesser i byerne og det åbne land
- at opbygge en databank til brug for planlægningen og for administrationen af zonesager og byggesager
- at integrere private og offentlige interesser i udviklingen af kulturmiljøet
- og endelig, at udbrede interessen for og kendskabet til kommunens kulturmiljøer
- at få det med i planstrategien.

Den mindste, praktiske enhed for en registrering og beskrivelse af et kulturmiljø bør være på et ejerlav eller på sogne-niveau. Vidensopbygningen bør samarbejdes med museet og lokalarkivet sammen med en følgegruppe af interesserede borgere. De kan hjælpe og inspirere til de valg og afgrænsninger, der skal finde sted, både under kortlægningen og i planopfølgningen.

Beskrivelsen af de enkelte kulturmiljøer i de valgte områder kan opbygges efter samme principper som ligger til grund for SAVE-registreringen:

- dominerende træk i landskabet, vigtige enkelttræk, og de lange sigtelinjer
- visuelle og rumlige kvaliteter, arkitektoniske iagttagelser
- kulturhistorien, de væsentligste perioder, lokale fortællinger, historiske kort
- naturgrundlaget, topografien, geomorfologien, klimaet, ejerlaugene

AT BO OG LEVE MIDT I ET KULTURMILJØ

Samtale med godsejer Britta Schall Holberg

Kommunerne bør gå aktivt ind for at ændre anvendelsesbestemmelserne, så de tiloversblevne bygninger på landet kan bruges til andre formål.

Britta Schall Holberg er tillige redaktør og fhv. indenrigs- og landbrugsminister.

En ressource

Tidligere blev godsernes tiloversblevne udlænger, arbejder- og funktionærboliger betragtet om en belastning for ejendommenes drift. Mange valgte at rive bygningerne ned eller sælge dem fra. Men for kulturarvens skyld er det synd at fragmentere og udstykke de store anlæg. Der er jo ofte tale om huse og miljøer af overordentlig høj arkitektonisk og landskabelig værdi.

De tiloversblevne bygninger repræsenterer en ressource som med lidt omtanke kan omsættes i en ny sammenhæng. Langt de fleste bygninger kan ombygges, så de kan huse både boliger og erhvervsvirksomheder. Men det er selvfølgelig helt afgørende, at kvalitetene overlever. Her skal man ikke gå på kompromis. Hverken for husets eller beboernes skyld. Det er nemlig sådan at de mennesker der ønsker at bo i et sådant miljø, lige præcis værdsætter de unikke muligheder som miljøet og bygningerne rummer.

Når man ejer og bor midt i et enestående kulturmiljø som Hagenskov Gods, er det dejligt at kunne medvirke til at miljøet holdes vedlige på en måde som yder de smukke bygninger og omgivelser retfærdighed. Lige så dejligt er det at se at mange mennesker og deres familier trives i de gamle bygninger.

Sådan gjorde vi på Hagenskov

Her på Hagenskov startede vi i 1977 med at bruge de overflødiggjorte bygninger til andre formål end landbrugsmæssige. I starten overlod vi ombygning og istandsættelse til lejerne. Det gik ikke så godt. I dag sætter vi selv bygninger i stand. Men ofte i et tæt samarbejde med den fremtidige lejer, så de får den indretning som de ønsker.

Vi har 10 huse der er istandsat. Nogle ligger inde omkring gården, andre ude i landskabet. Det er ikke nødvendigt at annoncere efter lejere. Det rygtes blandt de interesserede. I dag bor her 35 mennesker, voksne og børn. Nogle har deres virksomhed på stedet. Andre pendler ind til Odense, eller hvor de nu har deres arbejde. På den måde er gården igen befolket. Lidt ligesom i gamle dage.

Kvalitet er efterspurgt

Det er dejligt at folk befinder sig godt, og at de holder af stedet. Og det er dejligt at se familiernes børn vokse til, og se det går fremad med virksomheden. Jeg har på fornemmelsen at vores lejere har det godt med bevidstheden om at deres husleje er med til at videreføre et enestående kulturmiljø. Det er i hvert fald helt tydeligt at de sætter pris på stedet. De er ikke interesseret i at bo hvor som helst på landet. De efterspørger et sted med historie, og hvor bygnings- og landskabskulturen tilbyder en smuk ramme for deres dagligdag.

Kommunerne skal med

Strukturudviklingen gør at mange gårde – stuehuse – står tomme og forfalder. Moderne landbrug kræver nye bygninger, hvilket frigør mange af de gamle til alternativ brug. Kommunerne bør gå aktivt ind for at ændre anvendelsesbestemmelserne så de tiloversblevne bygninger kan anvendes til andre formål. Byfornyelsesmidlerne bør heller ikke udelukkende reserveres til byerne. Mange mennesker vil gerne bo på landet, hvis de bliver tilbudt en god bolig på betryggende vilkår. Og for mange ejere af landejendomme vil det ligefrem være en bedre forretning at udleje bygninger og råderet end at drive landbrug.

LEJERNE OG KULTURMILJØET

Samtale med formand for Lejernes Landsorganisation Klaus Hansen

Det er ikke ligegyldigt

Lejernes LO er opmærksomme på at boligbyggeri er andet end økonomi og husleje. Medlemmerne synes det er spændende at diskutere by- og bygningskvalitet. På vores drifts- og vedligeholdelseskurser er man opmærksom på at bygningskulturen spiller en rolle for livskvaliteten. Det er ikke ligegyldigt hvilke vinduer man sætter i eller hvilken type kvist der opsættes på taget. Bygningernes volumener og dekorative udsmykning er med til at give miljøet et løft. Fx er vandalismen næsten forsvundet fra de kvarterer der er byfornyet.

Værdifuldt miljø bevaret

For en række byfornyelsesprojekter i Københavns kommune har hensynet til kulturmiljøet været afgørende. Det gælder fx Brumleby på Østerbro, en bebyggelse der blev opført i midten af 1800-årene som en reaktion mod koleraepidemien i den tæt bebyggede del af København. Bebyggelsen var oprindeligt tænkt nedrevet, men hensynet til de kulturhistoriske værdier reddede den.

Det samme gælder Det gamle Kvindehjem på Vesterbro, hvor mange var forargede over m²-prisen på ombygningen. Også Sorte Hest på Vesterbrogade er renoveret med henblik på at kunne fastholde kulturmiljøet.

En anden sammenhængende bebyggelse, som repræsenterer et kulturmiljø fra industrisamfundets barndom, er kvarteret omkring Sydhavnen. Her opførte Arbejdernes Kooperative Byggeförening i 1911-12 en boligbebyggelse af meget høj kvalitet. Foruden boligerne oprettedes et kolonihavesamfund der i realiteten fungerede som indslusningsboliger for landproletariatet. Materialer til kolonihavehusene var emballager fra nabovirksomhederne, General Motors, Ford, Hollesen, B&W og Ørstedværket. Kolonihavehusene har undgået tidens forandringer og er i dag godkendt til helårsbeboelse.

Et andet arbejderkvarter som udgør et sammenhængende kulturmiljø, er ”Humbleby” ude ved Carlsberg i Valby. Også her er der tale om en høj bygningskvalitet med en karakterfuld arkitektur.

Kvarterløft på landet

Man kunne sagtens tænke sig et kvarterløftsprojekt gennemført i en landsby. Det er naturligvis en forudsætning,

For en række byfornyelsesprojekter i Københavns Kommune har hensynet til kulturmiljøet været afgørende.

Klaus Hansen er foruden formand for LLO, medlem af Københavns Borgerrepræsentation og bestyrelsesmedlem i Grundejernes Investeringsfond, Byggeskadefonden og SBS Rådgivning A/S

at kommunen er indstillet på at løfte opgaven – og indstillet på at der skal tilføres kvalitet i landsbyen, både bygningskulturelt og med hensyn til sociale muligheder, børnepasning og indkøb. For børnefamilier og familier som ønsker at holde dyr eller drive et hobbylandbrug, vil en bolig på landet i et gammelt kulturmiljø være attraktiv.

En folkesag

Kulturmiljøet skal gøres til en folkesag. Men boligkvartererne skal ikke fastholdes som en museumsby. De må gerne forandre sig. Som nu, efter de mange gårdrydninger i brokvarterene, hvor man har skabt nogle dejlige grønne rum så folk kan sidde ude og hygge sig når vejret er godt.

Følelsen af identitet og ejerskab er baggrunden for veneration og omhu. En af ideerne bag kvarterløftsindsatsen er at gøre ejendommen og kvarteret man bor i, så attraktivt at folk føler stolthed når de kommer hjem.

KULTURMILJØET OG LOVGIVNINGEN

Beskyttelse og benyttelse

Der findes ikke nogen særlig lov om beskyttelse af kulturmiljø. Beskyttelsen af bevaringsværdige kulturmiljøer varetages i et samspil mellem - især - planloven og naturbeskyttelsesloven under Miljøministeriet og lov om bygningsfredning og -bevaring samt museumsloven, der hører under Kulturministeriet.

Selv om lovgivningen er spredt over 11 love, så er der som beskrevet i lovgennemgangen, en række konkrete og præcise bestemmelser der regulerer kulturmiljøet.

Herudover har Danmark tilsluttet sig en række internationale forpligtigelser som har konsekvenser for vores måde at tænke- og forvalte kulturmiljøet på.

De overordnede sammenhænge - helhederne - sikres først og fremmest gennem udpegninger og bestemmelser i region- og kommuneplanlægningen. Hermed sikres den brede tilgang til emnet tilligemed offentlighedens mulighed for indflydelse.

Sikring af helheder kan dog godt ske i et vist omfang ved arealfredninger gennemført efter naturbeskyttelsesloven.

Den statslige indsats består hovedsagelig i tilkendegivelser i landsplanredegørelserne, i vejledninger og, information.

Til brug for regionplanrevision 2005 har Miljøministeriet i december 2002 udsendt *Overblik over statslige interesser i regionplanrevision 2005*. Dette „overblik“ indeholder en række opfordringer til regionplanmyndighederne om at gøre en indsats for - i samarbejde med kommuner, de regionale kulturmiljøråd og museerne - at udpege, reddegøre for og sikre og formidle de kulturmiljømæssige bevaringsværdier i det åbne land, herunder kirkernes omgivelser.

Kulturarvsstyrelsen har til de kulturhistoriske museer i 2003 udsendt „Vejledning om kulturhistoriske museers varetagelse af nyere tids kulturarv i forbindelse med den fysiske planlægning“ (museumslovens kapitel 8).

Kulturmiljøet er baseret på 11 love:

- *Planloven*
- *Naturbeskyttelsesloven*
- *Lov om bygningsfredning og bevaring*
- *Museumsloven*
- *Lov om regionale faglige kulturmiljøråd*
- *Loven om Kirkebygninger og kirkegårde*
- *Byfornyelsesloven*
- *Byggesloven*
- *Skovloven*
- *Vandløbsloven*
- *Landdistriktstøtteleven*

Planloven

(uddrag af paragrafferne)

§ 1 Formålsparagraffen (... at der skabes og bevares værdifulde bebyggelser, bymiljøer og landskaber).

§ 5 d Arealer til butikker kan udlægges udenfor den centrale bydel af hensyn til bevaringsværdigt bymiljø.

§ 6 Regionplaner skal indeholde retningslinjer for varetagelsen af bevaringsværdier i det åbne land.

§ 6 c VVM - Større anlæg med væsentlig virkning på miljøet, herunder kulturmiljøet skal vurderes.

§ 11, 11a Kommuneplaner må ikke stride mod regionplanlægningen. Der skal fastsættes rammer for bebyggelsesforhold, herunder bevaring af bebyggelser eller bymiljøer. Der skal tages hensyn til de bevaringsværdige helheder i bystrukturen i kystnære områder.

§ 13 Lokalplaner må ikke stride mod bestemmelser i kommune- eller regionplan.

§ 15, stk. 2 og 5 I en lokalplan kan der optages bestemmelser om bl.a. bevaring af beplantning og beplantningsforhold, bevaring af landskabstræk i forbindelse med bebyggelse af et område og bevaring af eksisterende bebyggelse, således at bebyggelsen kun med tilladelse fra kommunalbestyrelsen må nedrives, ombygges eller på anden måde ændres.

§ 35 I landzone må man som hovedregel ikke uden tilladelse udstykke, bygge eller ændre arealanvendelsen til andet end jordbrugsformål.

Naturbeskyttelsesloven

§ 1 Formålsparagraffen (at beskytte de... kulturhistoriske... værdier og at forbedre, genoprette områder, der er af betydning for ... kulturhistoriske interesser).

§ 3 Beskyttede enge, overdrev, heder, mv.

§ 4 Beskyttede sten- og jorddiger.

§ 12 Fortidsminder (fredede).

§ 13 Fortidsminder (2 m beskyttelseszonen).

§ 14, 14 a Fortidsminder på havbunden.

(§ 4 og §§ 12-14a administreres af Kulturarvsstyrelsen.).

§ 15 Strandbeskyttelseslinjen (300 m).

§ 16 Sø- og åbeskyttelseslinjen (150 m).

§ 17 Skovbyggelinjen (300 m).

§ 18 Fortidsmindebeskyttelseslinjen (100 m).

§ 19 Kirkebyggelinjen (300 m).

§ 20 Offentlige anlæg, jf. Miljøministeriets bekendtgørelse om godkendelse af offentlige vejanlæg og af ledningsanlæg m.v. i det åbne land.

§ 21 Friluftsklamer må ikke anbringes i det åbne land. *Kapitel 6, § 33 m.fl.* har hyppigt været anvendt til sikring af kulturmiljøinteresser.

§ 55 Tilskud til naturbevaring og genopretning.

Lov om bygningsfredning og bevaring af bygninger og bymiljøer

§ 1 Loven har til formål at værne landets ældre bygninger af arkitektonisk, kulturhistorisk eller miljømæssig værdi, herunder bygninger der belyser bolig-, arbejds-, og produktionsvilkår og andre væsentlige træk af den samfundsmæssige udvikling.

Ved lovens administration skal der lægges vægt på at de bygninger der værnes, får en hensigtsmæssig funktion der under hensyntagen til bygningernes særlige karakter tjener til deres opretholdelse på længere sigt.

§ 3, stk. 1 Kulturministeren kan frede bygninger af væsentlig arkitektonisk eller kulturhistorisk værdi, som er over 50 år gamle.

Stk. 2. I det omfang en bygnings umiddelbare omgivelser i form af gårdsrum, pladser, fortove, haver, parkanlæg og lignende er en del af den samlede beskyttelsesværdige helhed, kan fredningen omfatte sådanne omgivelser.

§ 16 Det er muligt at søge støtte til fredede og bevaringsværdige bygninger m.v.

§ 17 En bygning er bevaringsværdig når den er optaget som bevaringsværdig i en kommuneplan eller omfattet af et forbud mod nedrivning i en lokalplan eller byplanvedtægt, jf. planlovens § 15, stk. 2, nr. 14.

§ 18 En bevaringsværdig bygning, jf. § 17, må ikke nedrives før nedrivningsanmeldelsen har været offentligt bekendtgjort, og kommunalbestyrelsen har meddelt ejeren om den efter planlovens § 14 vil nedlægge forbud mod nedrivningen.

Stk. 2 Kommunalbestyrelsen foretager inden udløbet af de efter byggelovgivningens gældende frister offentlig bekendtgørelse af nedrivningsanmeldelsen med en frist på mindst 4 og højst 6 uger for fremsættelse af indsigelser m.v.

Stk. 3 Samtidig med offentliggørelsen skal kommunalbestyrelsen underrette ejeren samt de i § 6, stk. 1 nævnte personer, foreninger m.fl., herunder om fristen for indsigelser m.v.

Stk. 4 Senest 2 uger efter fristens udløb meddeler kommunalbestyrelsen ejeren om der nedlægges forbud mod nedrivning efter planlovens § 14. Nedlægger kommunalbestyrelsen ikke forbud, foretager kommunalbestyrelsen offentlig bekendtgørelse af sin beslutning.

Stk. 5 Bestemmelserne gælder ikke bygninger der er omfattet af et forbud mod nedrivning i en lokalplan, i en byplanvedtægt eller i et lokalplanforslag offentliggjort efter planlovens § 17.

Kulturministeriet har udsendt en bekendtgørelse nr. 838 af 3. oktober 2002 om udpegning af bevaringsværdige bygninger i kommuneplanen.

Museumsloven

§ 19, stk. 1 Museumsrådet har til opgave at samordne og fremme museumsarbejdet i amtet. Fx i forbindelse med den fysiske planlægning og varetagelsen af kulturmiljøinteresser.

§ 23, stk. 2 Planmyndighederne skal inddrage vedkommende kulturhistoriske museum når der udarbejdes en regionplan, kommuneplan eller lokalplan der berører bevaringsværdier.

§ 23, stk. 4 Kulturministeren underretter planmyndighederne om forekomsten af væsentlige bevaringsværdier der har betydning for planlægningen.

§ 24, stk. 1 Kommunalbestyrelsen og amtsrådet skal underrette vedkommende kulturhistoriske museum senest samtidig med at der meddeles byggetilladelse, tilladelse til råstofindvinding eller dispensation fra fortidsmindebeskyttelseslinjen efter naturbeskyttelsesloven.

§ 24, stk. 3 Kommunalbestyrelsen underretter vedkommende kulturhistoriske museum om modtagne anmeldelser af nedrivninger eller andre byggearbejder, der vil medføre afgørende ændring i brug eller funktion af bygninger, bebyggelser eller andre kulturlevn.

§ 39 Kulturministeren fører et kulturhistorisk centralregister, som stilles til rådighed for offentligheden og relevante myndigheder..

Lov om regionale faglige kulturmiljøråd

§ 5, stk. 1 og 2 Kulturmiljørådet rådgiver kommunalbestyrelser, amtsrådet og statslige myndigheder i planlægningen for og administrationen af kulturmiljøet i medfør af naturbeskyttelsesloven, bygningsfredningsloven, planloven og anden arealanvendelseslovgivning. Kulturmiljørådet kan i øvrigt udtale sig i forbindelse med væsentlige beslutninger om kulturmiljøer. Rådet kan desuden rådgive lokale bevaringsforeninger m.fl.

Lov om kirkebygninger og kirkegårde

§ 1 Loven skal sikre at der ikke sker en forringelse af de kulturværdier der er knyttet til kirkebygninger og kirkegårde.

§ 20 Gravminder der bevarer mindet om fortjenstfulde mænd og kvinder, eller som i øvrigt af kunstneriske, kulturhistoriske eller andre grunde må anses for særlig bevaringsværdige, skal registreres.

§ 29. Inden en måned efter at menighedsrådet har modtaget meddelelse om provstiudvalgets afgørelse i henhold til §§ 25 og 26, dog senest inden udløbet af den af provstiudvalget fastsatte frist for manglernes afhjælpning, kan afgørelsen af menighedsrådet indbringes for stiftsøvrigheden.

§ 33 Kirkeministeren kan bestemme at særlige bevaringsværdige kirkebygninger henlægges under et særligt kirkesyn bestående af 3 af ministeren udpegede personer med arkitektonisk og arkæologisk sagkundskab.

§ 35 Tilsynet omfatter navnlig kirkebygningen som bygningsmindesmærke, kirkens umiddelbare omgivelser samt løsøre og andet tilbehør af kunstnerisk, historisk eller arkæologisk interesse.

Byfornyelsesloven

§ 125 Kommunalbestyrelsen kan nedsætte et bygningsforbedringsudvalg med det formål at yde støtte til:

- 1) Bygninger, der helt eller delvis anvendes til beboelse samt forsamlingshuse og lignende. Bygningerne skal ligge i landsbyer, dvs. byer med op til 1.000 indbyggere og landområder.
- 2) Fredede og bevaringsværdige bygninger der helt eller delvis anvendes til beboelse, uanset hvor disse bygninger ligger.

Stk. 2 Kommunalbestyrelsen fastlægger gennem kommuneplan eller lokalplan, jf. lov om bygningsfredning § 17, hvilke bygninger der er bevaringsværdige. Indtil udpegning i plangrundlaget er sket, betragtes bygninger som bevaringsværdige, hvis de har fået en bevaringsværdi fra 1 til og med 4 i SAVE-registreringen i forbindelse med udarbejdelse af kommuneatlas, eller hvis kommunalbestyrelsen efter en konkret vurdering fastsætter bygningens bevaringsværdi fra 1 til og med 4 efter kriterierne i SAVE-systemet.

§ 126 Støtte ydes til istandsættelse af bygningens klimaskærm samt til afhjælpning af kondemnabile forhold.

Stk. 2 Istandsættelse skal sikre eller øge bevaringsværdien af de udvendige bygningsdele.

§ 130 Midler til bygningsforbedringsudvalgets virksomhed stilles til rådighed af kommunen, staten og private bidragydere.

§ 131 Kommunale og statslige støttemidler fragår kommunens årlige investeringsramme til bygningsfornyelse, jf. § 91.

Stk. 2 Kommunalbestyrelsen beslutter på baggrund af de lokale forhold hvor stor en del af kommunens årlige investeringsramme til bygningsfornyelse der stilles til rådighed for bygningsforbedringsudvalget.

Byggeloven

§ 6 D Kommunalbestyrelsen kan gøre en tilladelse efter byggeloven afhængig af at bebyggelsen får en sådan ydre udformning, at der i forbindelse med dens omgivelser opnås en god helhedsvirkning.

Stk. 2 Skiltning, lysinstallationer o.lign. må ikke være til ulempe eller virke skæmmende i forhold til omgivelserne. Kommunalbestyrelsen kan ved forbud eller påbud sikre opfyldelsen af 1. pkt.

§ 8, stk. 3 Er et område overvejende bebygget med sluttet bebyggelse, kan kommunalbestyrelsen bestemme at ny bebyggelse skal opføres i vej- eller byggelinien og føres ud i skel mod nabogrundene.

Skovloven

§ 4 En række arealer er fredskovpligtige, bl.a. områder med gamle egekrat og skove der fandtes før 1805. Loven kan dermed være med til at fastholde nogle af de historiske strukturer og bevoksningstyper i landskabet.

§ 15, stk. 2 God og flersidig skovdrift skal også tage kulturhistoriske hensyn.

Vandløbsloven

§ 37 a Regulering af vandløb må ikke ske hvis væsentlige kulturhistoriske interesser tilsidesættes.

Alle gadekær/brandamme i landzonen med vandflade på over 100 m² er udover NBL § 3 også omfattet af § 37 og skal sikres, der er også her en 2 meter beskyttelsesbræmme. Gadekærene kan ikke tilkastes og opfyldes til parkeringspladser mv.

Landdistriktsstøtteleven

§ 2 Økonomiske støtteordninger, der bl.a tager hensyn til kulturhistoriske forhold og historiske værdier på landbrugsjord.

Landdistriktsprogrammet

Målsætningen er at forbedre levevilkårene i landdistrikterne og at fremme en udvikling, der tager hensyn til miljø-, natur- og kulturmiljø i jord- og skovbruget. Danmark og EU har afsat i alt 7 mia. kr. til at støtte udviklingen af landdistrikterne i Danmark i perioden fra 2000 til og med 2006.

To støtteordninger i Landdistriktsstøtteleven integrerer til en vis grad hensynet til kulturmiljøet/det bebyggede miljø. Under Artikel 33-ordningen kan der ydes tilskud til beskyttelse og bevarelse af landdistrikternes kulturværdier samt renovering og anvendelse af tiloversblevne bygninger for at værne om lokalområdets særpræg. Ordningen administreres af Direktoratet for Fødevarer Erhverv i samarbejde med amterne. Under LEADER+ programmet kan der ydes tilskud til projekter vedrørende bæredygtig anvendelse af naturlige og kulturelle ressourcer. Ordningen administreres af Direktoratet for Fødevarer Erhverv i samarbejde med 12 udpegede lokale aktionsgrupper der dækker 12 geografiske områder.

Kulturmiljøet og internationale forpligtelser

Danmark har i øvrigt forpligtet sig gennem tiltrædelse af en række konventioner. Følgende konventioner er gældende:

1954 - European Cultural Convention indeholder bl. a. krav om at landene skal beskytte og sikre adgang til kulturarvselementer af europæiske kulturværdi.

1972 - Unesco-konventionen har som formål at beskytte verdens kultur- og naturarv som opføres på Verdensarvslisten.

1985 - Granada-konventionen om bevaring af Europas arkitekturarv stiller bl. a. krav om at arkitekturarven kortlægges, og at myndighederne fører tilsyn med arkitekturarven og støtter ejerne med rådgivning og økonomisk støtte. Bevaringshensynet og den fysiske planlægning skal spille sammen, så bevaringsinteresserne finder udtryk i den fysiske planlægning.

1992 - Malta-konventionen forpligter landene til juridisk sikring af den arkæologiske arv, også af hensyn til de kommende generationer. Sikringen af den arkæologiske arv kræver faglig og videnskabelig lodighed, og konventionen stiller også krav om at der skabes sikkerhed for den fysiske bevaring og beskyttelse af de arkæologiske fund, gerne på fundstedet.

2000 - Landskabs-konventionen (Firenze) har som formål at sikre en bæredygtig landskabsbeskyttelse gennem beskyttelse, forvaltning og planlægning. Landskabet betragtes som en vigtig komponent i livskvaliteten og for den lokale identitet. Derfor skal landskabspolitikken, der bygger på offentlighedens inddragelse, integrere landskabet i den fysiske planlægning, i kultur- og miljøpolitikken samt i de sektorpolitikker, der i øvrigt har betydning for landskabets udvikling. Offentlighedens forståelse for landskabsværdierne skal styrkes, og der skal opstilles landskabskvalitetsmål og udvikles de nødvendige redskaber til implementeringen af mål og politikker. Konventionen, som er ratificeret den 20. marts 2003, har relationer til Den Europæiske landskabs- og biodiversitetsstrategi.

Voldgade i Skive. Historiske fotos er ofte rige på detaljer og informationer om den oprindelige arkitektur. Foto Skive Byhistoriske Arkiv

LITTERATUR

Nedenfor er anført en række publikationer, som alle indeholder væsentlige synspunkter på kulturmiljøet i planlægningen.

Strategi og kommuneplanlægning - en vejledning.
Miljøministeriet, Landsplanafdelingen 2002

Lokalplanlægning. Bevarende lokalplanlægning
Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen 1998

Bygningsforbedringsudvalg
Vejledning til kommuner og udvalg
By- og Boligministeriet 2001

Et Danmark i balance –hvad skal der gøres?
Landsplanredegørelse, Miljøministeriet, Landsplanafdelingen 2003

Byens træk, Om by- og bygningsbevaringssystemet SAVE
Miljøministeriet, Planstyrelsen 1992

Kulturhistorisk inddeling af landet
Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen 1997

De kulturhistoriske interesser i landskabet
Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen 1997

Hvad skal vi med kulturmiljøet?
Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen 1998

Udpegning af værdifulde kulturmiljøer i regionplanlægningen
Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen 1999

Inspiration til det fremtidige arbejde med kulturmiljøer i planlægningen
Miljø- og Energiministeriet, Skov- og Naturstyrelsen 2001

Bevaring af kulturmiljøet, Håndbog 1999
Landsforeningen for Bygnings og Landskabskultur

Kulturmiljø-mellem forskning og politisk praksis
Nicolai Carlberg og Søren Møller Christensen(red.), Københavns Universitet 2002

Langeland –atlas over byer, bygninger og miljøer
Kulturarvsstyrelsen, Kulturministeriet 2002

Bornholm –atlas over byer, bygninger og miljøer
Kulturarvsstyrelsen, Kulturministeriet 2003

Vejledning om kulturhistoriske museers varetagelse af nyere tids kulturarv i forbindelse med den fysiske planlægning (museumslovens kapitel 8). Kulturarvsstyrelsen

Kulturmiljøet i kommunernes planlægning -til inspiration

Udarbejdet af

Miljøministeriet
Skov- og Naturstyrelsen,
Landsplanafdelingen
i samarbejde med arkitekt Robert Mogensen,
konsulent Sven Allan Jensen as.

Design

Sven Allan Jensen as.

Foto og tegning

Arkitekt Robert Mogensen, hvor ikke andet er nævnt.

Papir

115 g. Cyclus Print, 100% genbrugspapir.

Tryk

Schultz Grafisk, København.

Oplag

1.500 eksemplarer 1. oplag.

Henvendelse angående publikationen

Miljøministeriet
Skov- og Naturstyrelsen
Landsplanafdelingen
Haraldsgade 53
2100 København Ø.
Telefon 39 47 20 00
Telefax 39 27 98 99
E-post sns@sns.dk
www.lpa.dk

Publikationen kan bestilles hos:

Miljøministeriet
Frontlinien
Strandgade 29
1401 København K.
Telefon 32 66 02 00
E-post: frontlinien@frontlinien.dk
Internet: <http://www.frontlinien.dk>
Kan også købes i boghandlen eller bestilles på
Netboghandelen: www.frontlinien.dk

ISBN 87-7279-532-8

ISBN 87-7279-533-6 (Internet)

Publikationen kan citeres med kildeangivelse.

November 2003

Dette hæfte er tænkt som et bidrag i den løbende afklaring om kulturmiljøet i den kommunale planlægning. Tanken med hæftet er først og fremmest at inspirere og sætte fokus på arbejdet med kulturmiljøet i kommunerne.

Hæftet er bygget op om en række nøglepersoners udsagn om kulturmiljøet. Politikeren, museumsinspektøren, og landskonsulenten har alle berøring med kulturmiljøet i deres daglige praksis. Godsejeren der udlejer hovedgårdens tiloversblevne bygninger, og lejerformanden som advokerer for sine medlemmers interesser, beskæftiger sig også med kulturmiljøet.

Hæftet søger at indkredse kulturmiljøet som det behandles i regionplanlægning, kommune- og lokalplanlægning. De adspurgte kommuner repræsenterer først og fremmest mindre kommuner i landets yderområder. Amterne som kommunerne ligger i, er til gengæld repræsentative.

De centrale afsnit handler om hvordan kulturmiljøet kan bruges som katalysator i kommuneplanlægningen og i kommunens udviklingsstrategi.

Der konkluderes at det kan betale sig at ofre kulturmiljøet den opmærksomhed i den kommunale planlægning som dets betydning fortjener.